

ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ОБРАЗУ РУСАЛКИ ТА ПОВІТРУЛІ В УКРАЇНСЬКІЙ МІФОЛОГІЇ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (37) 2017

УДК: 398.22.09:229+291,217

Тиховська О.М. Психоеаналітичний аспект образу русалки та повітрулі в українській міфології; 14 стор.; бібліографічних джерел – 14; мова – українська.

Анотація. У статті проаналізовано специфіку семантики образу русалки в українській міфології крізь призму психоаналізу. Здійснено припущення, що зваблива краса русалки символізувала привабливість бажання людини, котре уява малювала яскравими фарбами, але якому не судилося здійснитися. А демонічний бік уявлень про русалок увібрав у себе нагадування про наслідки здійснення прекрасного бажання, яке могло накликати біду. Акцентовано на суперечливості цього персонажа, його амбівалентності: в найдавніші часи русалок сприймали як уособлення жіночого божества, котре увібрало в себе риси архетипу. Русалка – і добре створіння, яке допомагає людям, охороняє їх від нечистої сили, і смертельно небезпечна та підступна істота. У піснях та легендах, складених дівчатами, русалка постає персоналізованим образом Тіні. Уособлення русалки як позитивної Тіні ми бачимо в образі дівчини-куста (умовна маска русалки), яку під час Русалій подруги водили від хати до хати, співаючи русальних пісень. Русалка є метафоричним образом архетипу Аніми у фольклорних текстах та обрядах, створених або чоловіками, або для чоловіків. Розглянуто архетипну семантику русалки в закарпатській казці «Наречена-русалка», доведено, що русалка постає тут персоналізованим образом позитивної Аніми.

Ключові слова: архетип, Аніма, чарівна казка, міфологія, русалка, повітруля, психоаналіз, Тінь.

Найдавніші космогонічні міфи розповідають про дві першостихії – воду і вогонь, що відповідно уособлюють жіноче (хаос) і чоловіче (впорядкованість) начала. Тому у світовій культурі образи жінок-деміургів часто пов'язані з водою. Про один з таких міфів згадує О.Наговіцин: «Первісна роль жінки богині – творця світу [...] збереглася у бурятському міфі, де мати-божество сама собою зародилася біля підніжжя золотої верби, створила з морської безодні могутню рибу кита і поклала на її спину землю» [8, с.250]. Образ первісної жінки, богині-матері, першопричини створення світу, зберігся й у фіно-карельському епосі. «Причому вона виступає у двох іпостасях одночасно: як «мати води і діва неба», котра створює землю та її ландшафт, і як древня богиня, творець світу, в образі качки» [8, с.279]. Близьким до уявлень про таких богинь є образ русалки.

У розвідках фольклористів та етнографів переважає уявлення про русалок як про нижчих міфологічних персонажів східнослов'янського пантеону – духів, що живуть у полі або у воді. М. Костомаров акцентує на значущості образу русалки, оскільки «в народі зберігалась не лише пам'ять про них, але й віра у їхнє існування; і найсуворіші літописці змушені були називати русальним тижнем час, визначений для пошанування німф. Корінь слова русалка – з кельтської мови, у якій *рус* означає вода; а наскільки поширеним було це слово у нас, свідчить безліч назв річок, наприклад, Руса у Новгородській губернії, Россь, що впадає у Нарву, Рось – у Київській губернії, Русилівка – у Полтавській; врешті-решт, у нашій мові є слово русло, що означає середину ріки. Русалка – мешканка русла – води. Це ті самі німфи, яких згадує Прокопій» [4, с.77]. Я. Головацький теж переконаний, що назва русалка виникла на основі слова

русло: «Русалка – жителька русла води» [3, с.102]. Вчений теж вказує на подібність семантики українських русалок та європейських німф. «Живучи постійно у воді, на свято Лади навесні, коли вся природа святкувала воскресіння і повернення Святоти – сонця, вони виходили з води і танцювали на лугах, у лісах, на нивах [...] Русалки – це істоти легкі, майже безтілесні, ні добрі, ані злі. Вони були, очевидно, супутницями Дівони і тому зображувалися як істоти земноводні, бо народні перекази поміщають їх у полях і лісах під іменем мавок чи м'явок» [3, с. 102]. Таким чином, русалки трактуються Я. Головацьким як уособлення природних сил, котрі мають дуалістичну, амбівалентну природу. Так само характеризує цих істот М.Костомаров: русалки «ні добрі, ні злі; вони наче предмети фізичного світу, втілені у людському образі, проте у людській подобі зберегли і неусвідомленість, і природне нерозрізнення» [4, с. 78]. На думку І. Нечуя-Левицького, русалки є богинями «земної води, дівчата або діти-семилітки» [10, с.76], які можуть залоскотати людину до смерті, а, отже, мають виразно демонічний характер.

В. Милорадович (1846–1911) відкидав міркування про ототожнення русалок з богинями води, на його думку, русалки – це перш за все душі померлих молодих жінок, дівчат та дітей, «що втопилися або померли під час Зелених свят» [7, с. 413]. Вони відрізняються від напівжінок-напівриб (сирен), оскільки «...не мають в природі своїй нічого подвійного [...] Згодом стають жінками водянників» [7, с. 413]. А за спостереженням Ф.Потушняка, уявлення про русалок «дійшло до нас книжним шляхом, було запозиченим і замінило поняття утоплениця або повітруля» [11, с. 10]. Отже, існує певна розбіжність в поглядах вчених.

У поліській зоні України ще в 1-й половині ХХ ст. був поширений звичай розвішувати на деревах подарунки для русалок – одяг, пряжу, стрічки, нитки. Це був своєрідний ритуал жертвоприношення божеству, спроба задобрити його, відкупитися від смерті й різних бід, які підвладні русалкам. Своєрідним задобренням русалок було запрошення дівчат гойдатися з ними на гіллі. Про доцільність трактування русалки як Богині, на думку Г.Лозко, свідчить «той факт, що подекуди виготовлялося її культове зображення: солом'яна лялька в жіночому вбранні (засвідчене на Рязанщині). Російська Русалка (жінка, яка тримає цей образ в центрі хороводу) танцює виконуючи рухи, подібні до тих, які імітує й українська Перегень, намагаючись розсмішити всіх учасників обрядодійства. Такий хоровод іде до самого поля, де розриває солом'яну ляльку й розкидає солому з неї по полю, кажучи: "Проводили Русалок"»[6]. Очевидно, такий ритуал мав на меті усунути страх людей перед потужною силою жіночого божества. Розривання на полі ляльки, що імітувала русалку, метафорично утверджувало думку про перехід жіночого божества через межу, зникнення у потойбіччі, що мало забезпечити безпечне існування людської спільноти.

Однак в деяких регіонах русалок сприймали як доброзичливих істот і проводжали зі справжніми почестями, ритуальним жалкуванням. У текстах русальних пісень русалка постає ліричною, доброзичливою істотою, вартою прихильності і співчуття, вона є ніби подругою дівчини, котра прийшла з іншого виміру, певний час погостювала у світі людей, а тепер змушена піти.

Але в найдавніші часи русалок сприймали як уособлення жіночого божества, котре увібрало в себе риси архетипу, який амбівалентний за своєю суттю. В аналітичній психології К.-Г. Юнга архетипи – це компоненти "колективного несвідомого", які сформувалися в найдавніші часи і визначають структуру моральної, естетичної і пізнавальної діяльності людини. Основу духовного життя складає досвід, який передається від минулих поколінь наступним і є сукупністю архетипів. Архетипи, проєктуючись на зовнішній світ, визначають своєрідність культури суспільства. Серед найважливіших архетипів колективного несвідомого К.-Г. Юнг називав такі: "Тінь, Мудрий Старий, Дитина (включаючи й юного героя), Мати ("прамати" і "земна мати") як верховна особистість ("демонічна" і тому верховна, така, що стоїть згорі) і відповідна їй протилежність – дівчина, потім Аніма у чоловіка й Анімус у жінки" [13, с. 115]. Тому за різних умов, і в різних текстах русалка (а також подібні до неї істоти – німфи, мавки, сирени, віли та ін.) може сприйматися і як доброзичлива, і як зла істота (М.Костомаров, Я.Головацький).

Русалка є метафоричним образом архетипу Аніми у фольклорних текстах та обрядах, створених або чоловіками, або для чоловіків. К.-Г. Юнг

наголошує на тому, що Аніма є "біополлярною фігурою" і тому "вона може поставати то як позитивна, то як негативна; то як стара, то як юна; то як мати, то як дівчина; то як добродійна фея, то як відьма; то як свята, то як блудниця" [13, с. 133]. Така амбівалентність прозоро проглядає в образі русалки.

У піснях та легендах, складених дівчатами, русалка постає персоніфікованим образом Тіні. (За К.-Г. Юнгом, Тінь – це друге "Я" людини (alter ego), її недиференційована, несвідома частина. Тінь теж може бути позитивною або негативною). Наприклад, уособлення русалки як позитивної Тіні ми бачимо в образі дівчини-куста, яку під час Русалій подруги водили від хати до хати, співаючи русальних пісень. Саме календарне дійство «Водіння куста» моделювало вірування українців у відвідування русалками людей під час Зелених свят. Дівчина-куст, одягнена у плаття, сплетене з зелених листків, і з закритими вінком папороті очима, сприймалася нашими предками як прототип доброзичливої русалки, що завітала в гості до господарів. Під час виконання цього обряду дівчата уподібнювались до русалок, які сприймалися, як богині, покровительки природи, доброзичливі до людей. Відповідно, дівчина-куст, яка з'являлася на подвір'ях давніх українців, мала накликати добробут родині, гарний урожай злаків та городини.

Отже, образ русалки у міфології українців суперечливий: вона – і добре створіння, яке допомагає людям, охороняє їх від нечистої сили, і смертельно небезпечна та підступна істота. Специфіка сприйняття залежала від того, яким було сприйняття покійників. Для міфологічного світогляду характерним є уявлення про мерців як про загрозових для людини створінь. Б. Вестермарк (B. Westermarck) відзначив, що "примітивні" народи вірять, що небіжчики перетворюються на злих демонів, тому вони бояться їх як уособлення самої смерті. Психологічним підґрунтям такого страху є переконання «примітивних» народів у тому, що небіжчики задрять живим і бажають смерті своїм родичам, щоб ті не знали радощів земного життя. Про це згадують усі міфології світу через об'єктивацію архетипних образів, що постають символами цього страху. Відтак, русалка може трактуватися як персоніфікований образ страху перед смертю, перед кінечністю життя. З одного боку, саме існування русалки свідчить про короткочасність земного буття, а з іншого – утверджує ідею безсмертя. Оскільки русалка існує за межею зримого світу, в потойбіччі, але все ж існує, отже, смерть – це ще не кінець.

В.Ятченко пропонує трактувати образ русалки як уособлення якогось табу – заборони того, що людині дуже хотілося мати або зробити, але здійснення такого бажання суперечило усталеним морально-етичним нормам. «Ці свої потаємні жадання і страх перед їх здійсненням людина часто об'єктивувала в образі істоти звабливої, манливої

і в той же час ворожої, злої і небезпечної. Для християнина – це Диявол, для буддиста – численні дочки Марі і т. под. В українській дохристиянській міфології такою істотою стала русалка. На Овруччині (Житомирська обл.) етнографами зафіксоване повір'я, за яким людина, яка порушила певні традиційні заборони, може перетворитися на русалку» [14]. Таким чином, зваблива краса русалки символізувала привабливість бажання людини, котре уява малювала яскравими фарбами, але якому не судилося здійснитися. А демонічний бік уявлень про русалок увібрив у себе нагадування про наслідки здійснення прекрасного бажання, яке могло накликати біду. Про це свідчить запис Я. Гарасима, здійснений у 1995 р. в Овруцькому районі. В уривках русальної пісні згадуються деякі табуйовані дії: биття коня дугою, пиття води з дійниці, миття однієї ноги іншою [2, с. 230]. За повір'ями поліщуків, русалки карали також тих, хто працював на русальний тиждень у полі, просівав борошно в діжку, місив тісто. Відтак, русалка перебирала на себе роль судді, слідкуючи за дотриманням усталених моральних норм.

Дещо семантично незвичний і виразно архетипний образ русалки бачимо в закарпатській казці «Наречена-русалка», записаній від В.Короловича (збірка «Три золоті слова»). Герой потрапляє в інший світ (в глибоку яму, що є символом несвідомого), знаходить палац, де чути сміх і співи русалок. Русалки мешкають в підземному світі (подібна локація цих істот відсутня в інших жанрах та фольклорних творах), і зв'язку з водною стихією тут не простежується. Русалки кличуть героя до танцю, але не мають на меті його залоскотати чи вбити, вони не загадують йому загадок, як це роблять, згідно з народними повір'ями, під час Зелених свят ці демонічні істоти. Тут, у підземному світі, вони є уособленням архетипного змісту колективного несвідомого, персоніфікованим образом Анімі, з якою чоловік може контактувати у снах та мареннях. Як слушно зазначає Дж. Кемпбел, «Жінка, образною мовою міфології, втілює в собі те, що може бути пізнане. Герой – це той, хто приходить, щоб пізнати. У міру того, як він просувається вперед у поступовій інтуїції, котра складає його життя, образ богині зазнає для нього ряд перетворень. [...] Вона манить, вона спрямовує, вона націлює його розірвати свої пута. І якщо він здатен відповідати її сутності, то він і вона, той, що пізнає, і та, котру пізнають, будуть вільними від усіх обмежень» [5, с. 119].

Казка окреслює предмет, який стає зв'язковою ланкою між найгарнішою русалкою і хлопцем, – це втрачена юнаком на поверхні землі палиця, єдиний подарунок від покійного батька, котрий незрозумілим шляхом потрапив у палац підземних красунь. Русалка відмовляється віддати цю палицю хлопцеві, а дарує замість неї золоту: «То чудесна паличка. Як нею щось удариш, нараз почне стягатися в'єдно. А вдариш живе – чоловіка,

худобину, звірку, – тої ж хвилини вмре» [9, с. 97]. За допомогою цієї палички хлопець рятує трьох принцес з полону трьох шарканів – 7, 14- і 21-голового.

Юнак, скориставшись подарунком русалки, частково проходить ініціацію і у такий спосіб набуває рис культурного героя. Палаці зміїв золота паличка перетворює на срібне, золоте й діамантове яблучка. Однак, оскільки герой діяв не самостійно, на нього чекає ще один етап посвячення – перед тим як покинути потойбічний світ, хлопець ще раз змушений звернутися по допомогу до русалки, оскільки через зраду псевдопомічника кози втрапив і золоту палицю, і дивовижні яблучка, і врятованих ним принцес. (Коза і три принцеси з підземелля метафорично утворюють демонічний, однобічний аспект Самості, який свідчить про одержимість героя фемінним архетипом. Хлопець метафорично не здатен керувати ні материнським архетипом (козою), ні негативною Анімою, що проєктується на трьох принцес).

Принцесам протиставляються дівчата-русалки, які кличуть юнака до танцю, він розповідає про свою біду й отримує ще одну золоту паличку. Завдяки допомозі грифа юнак підіймається на поверхню землі, повертає собі яблучка-палаці, віддвойовані у шарканів, згадує найгарнішу русалку, і в ту ж мить вона з'являється поряд з ним, заляття з неї й з одинадцятьох дівчат було зняте. Русалка стає дружиною героя.

У цій казці образ русалки накладається на звичний образ царівни, яку герой повинен звільнити від заляття. Очевидно, русалка асоціюється у цьому тексті зі світлою, доброю, загадковою богинею, здатною вберегти чоловіка від небезпек та смерті. У цьому контексті русалка наближається до образу Берегині, котра уявлялася захисницею роду людського від сил темряви. Дівчина-русалка метафоричною мовою казки дає героєві необхідні духовні орієнтири, що об'єктивуються в образі чарівного предмета (золота палиця, котра замінила стару – батьківський подарунок, тобто старі, віджилі світоглядні орієнтири і цінності). Герой казки шляхом випробувань і помилок, вміло використовуючи подарунок русалки, здобуває необхідний досвід й досягає рівня Самості.

У світлі психоаналізу шлях героя до пізнання сутності русалки (осягнення справжньої фемінності) складався з 3-х етапів: 1) подолання негативного аспекту материнського архетипу (що тут має зооморфний вигляд – коза), 2) звільнення трьох руйнівних аспектів фемінності (трьох принцес) й усвідомлення їх деструктивної сутності 3) одруження з дівчиною-русалкою (конструктивна Аніма).

Отже, герой проаналізованої казки, шукаючи зниклий предмет (палицю), насправді метафорично прагне осягнути фемінність у своїй душі й встановити з нею тісний контакт. Русалка у цій казці набуває виразно архетипних рис, є персоні-

фікованою Анімою героя й сприяє його індивідуалізації. Вона не прагне смерті хлопця, як про це часто згадується в баладах та легендах, а навпаки – сприяє його духовній трансформації, новому народженню в іпостасі сильного чоловіка. Відтак, русалка у цій закарпатській казці набуває ознак богині – стає проекцією четвертої стадії розвитку Аніми. За спостереженням К.- Г. Юнга, формування Аніми проходить через чотири стадії. «Першу стадію найкраще символізує образ Єви, що виявляється через виключно інстинктивні та біологічні зв'язки. Другу стадію бачимо в образі Олени у «Фаусті», вона уособлює романтичний та естетичний рівень, котрому ще властиві риси сексуальності. Третя стадія репрезентована Дівою Марією — образом, котрий підіймає любов (ерос) до вершин духовної відданості. Четвертий тип символізує Салієнція – вища мудрість, що стоїть понад вищою святістю і чистотою» [12, с. 181]. Казкова русалка протиставляється подібним до неї істотам в легендах та баладах, в котрих русалка постає персоніфікованим образом першої стадії розвитку Аніми, оскільки законом її життя є природні інстинкти (пристрасть, ненависть, прагнення розваг і єдності з природою).

Г. Лозко згадує легенду, котра моделює міфологічний перехід від антропоморфного образу дивовижної дівчини до уособлення небесного божества. Таким чином, зримо окреслюється еволюція архетипу Аніми, котра досягає четвертого етапу розвитку – вищої, божественної мудрості. Г. Лозко вказує на космогонічну сутність русалки в легенді про сузір'я Баби-Звізди (Волосожари, наукова назва Плеяди). «Жили на Землі семеро дівчиць водили хороводи, співали славні пісні на честь Богів. Коли вони померли, Боги перетворили їх на Русалок і, взявши на Небо, оселили на семи зірках, де вони й нині щоночі водять коло, тобто рухають час. Це сузір'я й досі в Україні вважають жіночим оберегом, на що вказує назва Баби-Звізди (тобто жіночі родові Божества). Витоки цих вірувань – у ведійській релігії, де Місяць і Зорі вважаються душами Предків, які дивляться з нічного неба на життя своїх родичів» [6]¹⁰. Відтак, цей міф ще раз підтверджує припущення, що русалка в українській міфології є архетипним образом, дотичним до божественної мудрості, прихованої від профанного світу людей. Пізнати її сутність до снаги лише чистим душею, тим, хто причетний до магічних практик чи ритуалів, або тим, хто має отримати заслужене покарання за свій злочин.

В народних віруваннях Закарпаття рідко зустрічається традиційний образ русалки, але є кілька близьких до нього різновидів – «дикі баби», «богині», «перелесниці», «повітрулі».

«Повітрулі – це також духи, істоти напівдуховної – напівматеріальної субстанції. Істоти жіночого роду надзвичайної краси. Довге жовто-пісочне волосся завжди прикрашене квітами, що спадає майже до п'ят. Волосся це покриває їх задню частину тіла, плоску як дошка. Спереду повітрулі прикривають голе тіло квітами» [11, с.8].

Коли вони летять – волосся їх розвівається на вітрі. Перебувають вони в лісах: без дерев і квітів їх життя, як і життя лісовика, неможливе. Згідно з уявленнями закарпатців, найчастіше вони переховуються в печерах, куди ще не ступила нога людини. Але тут, в печерах, вони перебувають тільки від дня Чесного хреста і до Благовіщення. «Саме на Благовіщення, коли Бог благословляє землю, повітрулі вилітають із своїх печер на вершини гір і тут починають свої нескінченні ігри, то знову піднімаються в повітря, піднімаючи при цьому вітер, і кружляють над лісами і полонинами, – через що називають їх повітрулями. Вони вміють співати: пісні їх прекрасні, але ми їх не завжди розуміємо і не завжди чуємо» [11, с.8]. На полонинах вони нібито мають свої квітники, де ростуть найкрасивіші троянди і лікувальні трави. Відтак, на повітруль проектується семантика богинь-покровительок природи й рослинності. Прагнучи долучитися до божества, отримати магічну силу, пастухи на Івана Купала шукають ці троянди, щоб вкрати їх. Ідуть натовпом, лізуть по скалах за ними.

«На вершинах, де повітрулі танцюють, не росте трава і худобу пускати на ці місця не дозволяється, бо повітрулі можуть «зіпсувати» її. Харчуються вони тільки молоком оленів, які їм служать, як корови людям. Тому повітрулі стережуть оленів, як свою власність, пасуть їх і виганяють вглиб лісу, якнайдалі від мисливців та інших недругів. Вони відбирають молоко від інших лісових тварин і напувають ним оленів. Воду повітрулі п'ють тільки дощову, тому охоче перебувають в хмарах» [11, с.8]. Це вони спричиняють повітряні вири – повітряні коловороти, звідки лунає їх спів і шум крил. Таким чином, повітрулі мають владу над вітрами, стихією повітря, де почувуються так само впевнено, як русалки у воді. Але, на відміну від русалок, повітрулі, за народними уявленнями, не контактують з дівчатами, і дівчата не намагаються уподібнитися до них під час якихось свят (як це було, скажімо, під час обряду «водіння куста» чи «водіння тополі»). Їх метою є хлопці, яких вони можуть або вбити, або обдарувати своїм коханням. Очевидно, повітрулі є персоніфікованими образами архетипу Аніми, яка може бути або демонічною, або близькою до доброго божества.

У переказах Закарпаття, якщо повітрулям вдасться схопити поганого (підступного, злого) хлопця, вони його роздеруть на шматки, піднявши в повітря. (І у таких спосіб реалізується метафоричний сценарій руйнування особистості чоловіка під впливом негативної фемінності (Аніми). «Але

¹⁰ Лозко Г. Богиня: Берегиня чи Русалка [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.ridivira.com/uk/bogoznavstvo/560-berehynia-bohynia-chy-rusalka>

у хороших хлопців повітрулі закохуються. Щоб викликати любов повітрулі, хлопець повинен володіти сміливістю і бути чистим в статевих відносинах. Такого повітрулі приносять до себе. Люблять вони і тих, хто гарно грає на сопілці або на гусях. Вони заманюють музикантів і несуть у повітрі разом з інструментом» [11, с.9]. У цьому випадку народна оповідь пропонує сценарій вдалої ініціації чоловіка під впливом позитивної Аніми, що проектується на повітрулю.

На Закарпатті побутує легенда про вкраденого повітрулями вівчаря. Хлопець гарно грав на гусях, навколо нього танцювали прекрасні дівчата. А потім вони підхопили його вітром і зникли з ним у невідому напрямку. Так повітрулі вкрали музиканта. Звідси виникло місцеве табу – заборона пізно вночі грати на сопілці в горах або на полонині, бо може з'явитися повітруля у вигляді гарної дівчини і забрати з собою.

Іншими постають «перелесниці» і «богині» в народних уявленнях українців Східної Словаччини. Легенди їх змальовують переважно худими, невисокими, бридкими жінками з розпатланим волоссям (іноді рудого забарвлення), котрі вдягне-

ні в білий одяг, з обвислими грудьми, перекинутими на плечі; а зуби в них великі, нігті довгі. Згідно з записами Н.Вархол, літання перелесниць в повітрі «можна було чути, але не можна побачити. Бачити їх могла лише людина, наділена магічними здібностями. Місцем перебування перелесниць були й береги річок, мости та межі, борозни. Живуть «богині» та «дикі баби» в лісах, скелях, печерах. Після заходу сонця можуть голими прати в річці білизну, причому ляскання їх праників лунає далеко-далеко» [1, с. 28].

Отже, образи русалки і повітрулі семантично близькі, вони є володарками різних стихій (води і повітря), але можуть бути водночас і добрими, і злими, що свідчить про архетипну семантику обох персонажів. І русалка, і повітруля частково сублімували страх чоловіка перед дивною, незрозумілою внутрішньою природою жінки. Те, чого ми не розуміємо, лякає нас. А страх стає меншим, коли набуває зримих обрисів. Тому непізнана внутрішня фемінність чоловіків (їх Аніма) отримала в українській міфології багато яскравих персоніфікацій – відьма, русалка, босорканя, повітруля, «богиня»...

Література

1. Вархол Н. З народної демонології / Надія Вархол // Дружно Вперед. – 1997. – №5-6. – С. 28-29.
2. Гарасим Я. Нові записи з древньої Овруччини: огляд жанрів та сюжетів // Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження. – Вип. 2. – Овруччина, 1995. – Львів: Інститут народознавства НАНУ, 1999. – 375с.
3. Головацький Я. Виклади давньослов'янських легенд, або Міфологія / Яків Головацький // Українські традиції. – Харків: "Фоліо", 2004. – С.87-127.
4. Костомаров М. Слав'янська міфологія / Микола Костомаров. – К.: ФОП Стебляк О.М., 2014. – 200 с.
5. Кэмпбелл Дж. Герой с тысячами лицами: Миф. Архетип. Бессознательное / Джозеф Кэмпбелл ; [вступ. ст. Н.Калининой; пер. с англ. А.П. Хомик]. – К.: "София", Ltd, 1997. – 336 с.
6. Лозко Г. Богиня: Берегиня чи Русалка [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.ridivira.com/uk/bogoznavstvo/560-berehynia-bohynia-chy-rusalka>
7. Милорадович В. П. Заметки о малорусской демонологии / Українці: Народні вірування, повір'я, демонологія. – К.: Либідь, 1991. – С. 407-430.
8. Наговицын А. Е. Древние цивилизации: общая теория мифа / Алексей Евгеньевич Наговицын. – М.: Академический проект, 2005. – 656 с.
9. "Наречена-русалка" / Записав П. Лінтур у с. Страбичові Мукачівського р-ну від В. Короловича // Три золоті слова : Закарпатські казки Василя Короловича. – Ужгород : Карпати, 1968. – С. 97-101.
10. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу : ескіз української міфології / І. Нечуй-Левицький. – К.: АТ "Обереги", 2003. – 142с.
11. Потушняк Ф. Демони в народному віруванні / Ф. Потушняк // Русское слово. – Ужгород. : 1940. – № 15. – С. 5 – 10
12. Франц М.-Л. фон. Процесс индивидуации / М.-Л. фон Франц // Человек и его символы ; [под общ. редакцией С. Н. Сиренко]. – М.: Серебряные нити, 1997. – С. 155-226.
13. Юнг К.-Г. Психологический аспект фигуры Кобы / Карл Густав Юнг // Структура психики и архетипы. – М.: Академический Проект, 2007. – С. 114-137.
14. Ятченко В. Про культуротворчу підоснову образу русалки в українському фольклорі [Електронний ресурс] // <http://archive.nndiivi.org.ua/fulltext.html?id=798>

Оксана Тиховская
**ПСИХОАНАЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ОБРАЗА РУСАЛКИ
И ПОВИТРУЛИ В УКРАИНСКОЙ МИФОЛОГИИ**

Аннотация. В статье проанализирована специфика семантики образа русалки в украинской мифологии сквозь призму психоанализа. Осуществлено предположение, что обольстительная красота русалки символизировала привлекательность и желания человека, которые воображение рисовало яркими красками, но которому не суждено было осуществиться. А демоническую сторону представлений о русалках отразило напоминание о последствиях осуществления прекрасного желания, которое могло навлечь беду. Акцентирована противоречивость этого персонажа, его амбивалентность: в древние времена русалок воспринимали как олицетворение женского божества, которое вобрало в себя черты архетипа. Русалка – и доброе существо, которое помогает людям, предохраняет их от нечистой силы, и смертельно опасное, коварное. В песнях и легендах, составленных девушками, русалка возникает в персонифицированном образе Тени. Олицетворение русалки как положительной Тени мы видим в образе девушки-куста (условная маска русалки), которую во время Русалий подруги водили от дома к дому, распевая русальские песни. Русалка является метафорическим образом архетипа аниме в фольклорных текстах и обрядах, созданных или мужчинами, или для мужчин. Рассмотрена архетипная семантика русалки в закарпатской сказке «Невеста-русалка», доказано, что русалка предстает здесь персонифицированным образом положительной аниме.

Ключевые слова: архетип, Анима, волшебная сказка, мифология, русалка, Повитруля, психоанализ, Тень.

Oksana Tikhovska
**PSYCHOANALYTICAL ASPECT OF IMAGE OF A MERMAID AND A POVITRULIA
IN UKRAINIAN MYTHOLOGY**

Summary. In this article the specific features of semantics of mermaid's image is analyzed through the prism of psychoanalysis. It was made a supposition that lured beauty of mermaid symbolized attractiveness of person's desire which is drawn by bright colors, but which cannot come true. Demonic side of believes about mermaids contain a reminder about the results of fulfillment of such an attractive desire which could bring bad luck. A stress was made on discrepancy of this personage, its ambivalence: in the old days mermaids were perceived as personification of female deity with features of archetype. A mermaid is both a kind creature which helps people, protects them from evil spirit, and deadly dangerous and insidious creature. The songs and legends created by girls show us mermaid as a personified image of The Shade. Mermaid's personification as a positive Shade can be seen in the image of a girl-bush (symbolic mask of a mermaid) who was taken from house to house during Rusallya (Holiday in honor of mermaids). In folklore texts and rituals The Mermaid is a metaphoric image of Anima archetype created for men or by men. Archetypical semantics of a mermaid was considered on the example of Transcarpathian fairy tale "Narechena-Rusalka" (The Mermaid-Bride). It was proved that the mermaid is a personified image of positive Anima.

Key words: archetype, Anima, fairy tale, mythology, mermaid, psychoanalysis, Povytrulia, The Shade.

Стаття надійшла до редакції 18.04. 2017 р.

Тиховська Оксана Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури філологічного факультету УжНУ.